

Rens Pieterse

Mr. L.J.A. Pieterse is verbonden aan de Universiteit Leiden en de Vrije Universiteit Amsterdam.

Bouwkeet te Hansweert

In de Rechtspraak worden grote en kleine zaken berecht, die vaak nauw verbonden zijn met de plaats van handeling. In de rubriek 'De Vindplaats' keren leden van onze redactie of gastschrijvers terug naar de plaats van handeling in een soms meer, soms minder geruchtmakende zaak. Foto's tonen de vindplaats en een toelichting memoreert de uitspraak. In deze aflevering keert een gastschrijver terug naar de Zeeuwse delta, het land van zijn voorouders, op zoek naar de overblijfselen van een zaak over een aanslag in de personele belasting. Dit geschil heeft geleid tot het eerste arrest dat de Hoge Raad – honderd jaar geleden – in een belastingzaak heeft gewezen,¹ nadat hij – een paar maanden eerder – de belastingrechtspraak in hoogste instantie opgedragen had gekregen.

1. Aanleg derde schutsluis en geschil over bouwkeet

Ook¹ in het belastingrecht zijn interessante 'vindplaatsen' aan te wijzen, bijvoorbeeld bij zaken over vastgoed, een dankbaar heffingsobject dat aanleiding geeft tot intrigerende fiscaal-rechtelijke vragen die soms leiden tot een arrest dat een klassieke status weet te verwerven. Over een zaak die lang geleden speelde, blijken aardige, tastbare aanknopingspunten te bestaan. De zaak ontstond tijdens de bouw van een nieuwe sluis. Er ontspon zich een geschil over de zogenoemde personele belasting. De aanslag, die betrekking had op het jaar 1913, werd opgelegd aan een maatschap die de opdracht had aanvaard een nieuwe schutsluis te bouwen, en wel te Hansweert, dat in Zeeland is gelegen. Dit dorp beleefde een periode van bloei nadat in de jaren zestig van de 19de eeuw het kanaal door Zuid-Beveland was aangelegd. Hansweert, dat ligt aan de zuidwestelijke zijde van dit kanaal, dat een belangrijke scheepvaartroute vormde, was in die tijd de eerste aanlegplaats na Antwerpen. Daardoor groeide de middenstand, parlevinkers waren bijna dag en nacht aan het werk, en veel cafés openden

hun deuren. Aan deze bedrijvigheid dankt het dorp zijn bijnaam Klein Antwerpen, hoewel het in die dagen bestond uit niet meer dan een aantal straten, die overigens pas in 1919 van namen werden voorzien. De in de 19de eeuw aangelegde sluisen, de ene is tegelijk met het kanaal gereedgekomen (1866), de andere – de zogenoemde kleine sluis – enkele jaren later (1872), konden op enig moment de toegenomen scheepvaart niet meer aan, en dat heeft ertoe geleid dat omstreeks 1908 werd besloten een nieuwe, de al genoemde, ultra-moderne derde schutsluis te bouwen, in de volksmond 'de grote sluis' genoemd.²

De opdrachtgever van de bouw van deze sluis was de Staat. De aannemers van dit werk waren de heren A. van der Straaten jr. en J.B. Koch te Hansweert. Deze verenigden zich met zes anderen tot de 'Maatschap Sluisbouw Hansweert'.³ Over Van der Straaten is bekend dat hij zich in 1902 in Hansweert

1 HR 11 november 1915, B. 1197.

2 Tijdens de bouw van deze sluis werd Hansweert overspoeld door tienduizenden Belgische vluchtelingen die een veilig heenkomen zochten na het bombardement van Antwerpen (oktober 1914).

3 Zie A. Ringers, *Beschrijving van den bouw van de derde schutsluis in het kanaal door Zuid-Beveland te Hansweert* (Rapporten en mededeelingen van den Rijkswaterstaat 8), 's-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij 1917, p. 32.

vestigde als aannemer van waterbouwwerken. Vooral onderhoud aan het kanaal door Zuid-Beveland was zijn werk. Deze aannemer, die nog steeds bestaat en gevestigd is aan de Westerschelde, dicht bij de vaargeul, de passerende zeeschepen zijn bijna aan te raken, was geruime tijd de grootste werkgever in Hansweert.⁴

“[De] bouwplaats van de sluis was een ware proeftuin van nieuwe technieken en bouwmethoden. Bepaalde onderdelen werden bijvoorbeeld in gewapend beton uitgevoerd, een bouw materiaal dat destijds zeker in de waterbouw het pleit nog lang niet had gewonnen.”⁵

De funderingsput te Hansweert⁶

De bouw is gedetailleerd beschreven, maar op deze plaats gaat het om een bouwkeet die de aannemer, een maatschap, heeft opgetrokken. Daarmee voldeed hij aan de afspraken die met de Staat, de opdrachtgever van de bouw, waren gemaakt. De fiscus zag in de bouwkeet een woning, en legde een aanslag in de personele belasting op. Deze belasting, een vinding uit de 19de eeuw, was een eigenaardige heffing die beoogde draagkracht op indirecte wijze te benaderen (en te belasten) voor zover die door uiterlijke tekenen van welstand zichtbaar was. Zo werden haardsteden, dienstboden, paarden en rijwielen in de heffing betrokken. Ook de huurwaarde van gebouwen werd belast, niet alleen als deze werden bewoond, maar ook als deze in gebruik waren als kantoor, concertzaal of bijvoorbeeld bergplaats.⁷ De bouwkeet van de maatschap, die diende tot tijdelijk verblijf van de opzichters van de Staat die op de bouwplaats werkten, viel volgens de inspecteur onder laatstgenoemde categorie. De maatschap werd als gebruiker van de bouwkeet aangeslagen in de personele belasting,⁸ een heffing die naar huidige maatstaven als een onroerendezaakbelasting kan worden omschreven. Belanghebbende maakte

tevergeefs bezwaar tegen deze aanslag bij de directeur der directe belastingen te Breda.⁹ Vervolgens stelde belanghebbende, de maatschap dus, daartegen beroep in bij de Raad van Beroep voor de directe belastingen.

2. Rechtsgang in twee bedrijven

De zaak over de aanslag is in eerste aanleg behandeld door de Raad van Beroep voor de directe belastingen te Middelburg.¹⁰ Deze raad was ondergebracht bij de rechtbank, die indertijd aan het Hofplein was gevestigd, en wel in het Van de Perrehuis. Dit pand, in 1765 gebouwd als herenhuis,¹¹ een hoofdgebouw met twee vleugels, is in 1838 in gebruik genomen als gerechtshof en fungeerde vanaf 1876 als arrondissementsrechtbank. De raad van beroep bestond uit een voorzitter, een rechter uit de rechtbank, en drie leden, ingezetenen van het arrondissement die geen jurist behoeften te zijn. In de zaak van belanghebbende is op 4 juni 1915 door de raad van beroep uitspraak gedaan. De maatschap werd in het gelijk gesteld en van de aanslag in de personele belasting ontheven. Op welke gronden dat precies gebeurde en welke formuleringen de raad daarvoor gebruikte, is mij niet bekend, omdat de uitspraak niet blijkt te traceren, ook niet in het Zeeuws Archief, dat deels – een aardig detail – is ondergebracht in het Van de Perrehuis, de voormalige huisvesting van de raad van beroep aan het al genoemde Hofplein.

De rechtbank, gevestigd in het Van de Perrehuis aan het Hofplein te Middelburg¹²

Het archief van de Raad van Beroep voor de directe belastingen te Middelburg, dat in het Zeeuws Archief is ondergebracht, is helaas verre van compleet. Dat toch de nodige archivalia beschikbaar zijn, is te danken aan A.J. van der Weel. Deze jurist, geboren te Middelburg op 5 oktober 1897,¹³ was advocaat. Daarnaast is hij secretaris en vermoedelijk ook voor-

4 G.F. Sandberg, *Kruiningen. Heerlijkheid en gemeente*, Kruiningen: Gemeente Reimerswaal 1982, p. 175.

5 W. van der Ham, J.A. Ringers: grondlegger van de moderne waterstaat, *Tijdschrift voor Watergeschiedenis* 1998, p. 92.

6 Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, *Zelandia Illustrata. Deel III*, nr. 401-2.

7 Zie over deze belasting J. Offerhaus, *De wet op de personele belasting*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1925.

8 De aanslag zag op het jaar 1913.

9 In die tijd had de bezwaarprocedure inzake de personele belasting het karakter van een administratief beroep. Zie Ch.J. Langereis, *Fiscale rechtsbescherming*, Deventer: Kluwer 1986, p. 13-14.

10 Naast Middelburg bestonden o.m. Raden van beroep te Leiden en Rotterdam. In 1957 werden de raden van beroep opgeheven (Besluit van 4 februari 1957, *Stb.* 32). Hun taak werd overgenomen door de belastingkamers bij de gerechtshoven.

11 De architect was J.P. van Bourscheidt jr.

12 Zeeuws Archief, *Historisch-Topografische Atlas Middelburg (HTAM)*, nr. HTAM-B-1370.

13 A.J. van der Weel studeerde rechten aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam.

zitter van de raad van beroep geweest.¹⁴ In de jaren tachtig van de vorige eeuw bleek dat hij een groot gedeelte van het archief heeft weten te bewaren.

Bij de uitspraak van de raad van beroep, om terug te keren naar de zaak, bleef het niet. Het ministerie van Financiën, dat toen was gehuisvest aan de Kneuterdijk,¹⁵ zag in de hem onwelgevallige uitspraak van de raad aanleiding beroep in cassatie in te stellen bij de Hoge Raad. Het door de minister ingediende beroepschrift leidde het eerste arrest in dat de Hoge Raad over een belastingkwestie heeft gewezen, althans onder vigeur van de in 1914 aangenomen wet die per 1 mei 1915 cassatierechtspraak in belastingzaken introduceerde.¹⁶ De Hoge Raad besliste, kort samengevat, dat niet belanghebbende maar de Staat als gebruiker van de bouwkeet moest worden aangemerkt, omdat zij de keet heeft laten inrichten en tot verblijf van zijn opzichters heeft aangewezen. Een afschrift van deze uitspraak, het handgeschreven arrest, dat op 11 november 1915¹⁷ is gewezen door – het moet gezegd – een vijftal zeer interessante juristen,¹⁸ is ongetwijfeld verzonden aan partijen,¹⁹ maar niet aan de raad van beroep. Enkele weken later neemt de secretaris van de Raad van Beroep voor de directe belastingen te Middelburg²⁰ kennis van het arrest. Hij moest in Den Haag zijn voor een pleidooi en maakte van de gelegenheid gebruik bij de Hoge Raad langs te gaan om het arrest te raadplegen, vooral omdat hij wilde weten hoe de zaak is afgelopen. Ik kan “*U mededeelen*”, zo schrijft hij in zijn brief van 5 december 1915 aan de voorzitter van de raad van beroep, “*dat de beslissing van deze Raad is bevestigd, of beter gezegd de er tegen gerichte voorziening is verworpen. En het zyn geen formeele oorzaken, waarop die verwerping rust, het is een zuivere verwerping, waarmede deze Raad mitsdien tevreden kan zyn*”.²¹ Ruim een maand later schrijft de inspecteur te Hansweert de voorzitter van de raad van beroep een brief, waarin hij – een ongekunstelde vorm van dienstbetoon – de overwegingen van de Hoge Raad heeft opgenomen; hij was niet in staat de voorzitter een afschrift van het arrest te bezorgen, zo meldt hij in zijn – fraai geschreven – brief van 7 januari 1916.²²

- 14 Later is hij nog jaren raadsheer-plaatsvervanger geweest in de belastingkamer van het gerechtshof 's-Gravenhage.
- 15 Vanaf 1806 bewoonden de ambtenaren van Financiën de Kneuterdijk 169 jaar lang.
- 16 Wet van 19 december 1914, *Stb.* 564. Bij deze wet werden overigens ook de raden van beroep voor de directe belastingen in het leven geroepen.
- 17 B. 1197.
- 18 Zie voor een biografische schets van de raadsheren die het arrest hebben gewezen L.J.A. Pieterse, ‘Cassatie in belastingzaken, een terugblik. Een tijdsbeeld van de vroege fiscale cassatierechtspraak’, *WFR* 2015, p. 1312, par. 2. Dezelfde zetel wees – enkele weken later – het befaamde arrest Guldmond/Noordwijkerhout (HR 31 december 1915, *NJ* 1916, p. 407).
- 19 De rechthebbenden, te weten partijen en de Raad van Beroep voor de directe belastingen, zullen hun stukken terug hebben ontvangen.
- 20 “*Het secretariaat werd vervuld door één van de drie leden; zelf wees de raad den secretaris aan*”, zo vermeldt Schendstok (B. Schendstok, *Raden van beroep voor de directe belastingen*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1932, p. 48).
- 21 “*Nu kom ik nog al eens in den Haag*”, zo gaat de secretaris door, “*en kan de eventueele arresten dan altijd ter inzage bekomen, en is er eens een belangrijk arrest te dezer zaken, dan heeft (...) de griffier zich bereid verklaard, om kosteloos op mijn verzoek een eenvoudig afschrift der rechtsoverwegingen over te zenden (...)*”.
- 22 Het origineel bevindt zich in het Zeeuws Archief.

3. Overblijfselen

Overblijfselen Hansweert anno 2015 (foto's: R. Pieterse)

Tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw heerste een enorme drukte in en rondom de (oude) sluisen. Door de aanleg van de Schelde-Rijnverbinding en de nieuwe sluisen van Hansweert, die stammen uit 1985, is daaraan een einde gekomen. Bovendien werd het kanaal verlegd, het oostelijk deel van het dorp gesloopt, en werd het oude sluisencomplex drooggelgd. De derde schutsluis, eens het toonbeeld van vooruitgang en vernieuwing, ligt thans halfverzonken in het grasland, waar even verderop ook de eerste, oudste sluisen gelegen zijn, die eveneens zijn opgenomen in het landschap, zo heb ik zelf kunnen constateren. Het terrein van het voormalige sluisencomplex is een overzichtelijke, wat atypisch, bijna theatraal geordende ruimte die – door een onzichtbare hand – nonchalant lijkt te zijn afgestoft met een plumeau (“*Wat is alles in de Natuur toch mooi gemaakt*”,²³ zo kan met gevoel voor het ironische worden opgemerkt). Deze omgeving trekt wandelaars, al dan niet met loslopende honden, en is ook gebruikt voor een toneelvoorstelling die tegen de achtergrond van de – resterende, openstaande – sluisdeuren van de kleine sluis is opge-

- 23 Gerard Reve, ‘Een nieuw Paaslied’, in: *Verzamelde gedichten*, Amsterdam: De Bezige Bij 2001, p. 47.

voerd.²⁴ Naast het huidige land van de voormalige bouwplaats en de latere derde schutsluis ligt een dijk die de zee op afstand houdt en de overgang naar de nieuwe, in 1916 gerealiseerde derde schutsluis markeert. Even verderop, aan de Werfdijk, die pal aan de Westerschelde is gelegen, is een van de toenmalige aannemers van de bouw van de derde schutsluis gevestigd, deels op een terrein waar vroeger kadavers werden verwerkt (*“Een plek opzij van het kijken”*, om een in dit verband passende dichterlijke frase aan te halen²⁵).²⁶ Het lot van de bouwkeet, die zichtbaar lijkt te zijn op foto's die tijdens de bouw van de derde schutsluis zijn

De fiscus zag in de bouwkeet een woning, en legde een aanslag in de personele belasting op.

gemaakt, een ervan is hier opgenomen, is mij niet bekend. De rechters en raadsheren die zich over de zaak hebben gebogen, zijn niet meer onder ons. Ook het pand aan het Plein, te Den Haag, waarin de Hoge Raad was gezeteld toen het hier besproken arrest werd gewezen, bestaat niet meer. De huisvesting van de Raad van Beroep voor de directe belastingen te Middelburg bestaat daarentegen nog wel, en heeft een andere, historische functie gekregen, het Zeeuws

Archief is er gevestigd, een plaats waar documentatie is te vinden die voor deze publicatie is gebruikt.

24 'Vloed' is de titel van de voorstelling, gemaakt in opdracht van het Zeeland Nazomerfestival.

25 Eva Gerlach, *De invulbare ruimte*, Amsterdam: De Arbeiderspers 2000, p. 24.

26 De aannemer bleek niet in de gelegenheid om te reflecteren op de gebeurtenissen van een eeuw geleden.